

KONUŞMANIN SIRA-ALIŞ ORGANİZASYONUNDA İKTİDARIN SEYRİ VE KONUM ALIŞLAR

HOW THE LEADING PERSONS BEHAVE AND REACT IN ORGANIZING TURN-TAKING IN SPEECHES

Arş.Gör.Dr.Göklem Tekdemir

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü.

goklem_tekdemir@yahoo.com, tekdemir@istanbul.edu.tr

ÖZ

İnsanlar arasındaki sosyal etkileşimin gözlenebileceği bağlamlardan biri gündelik konuşmalardır. Gündelik konuşmalarda kişiler konum alır ve diğerini konumlandırırlar. Konumlandırma sürecinin temel kaynaklarından biri iktidar paylaşımıdır. Bu çalışmada kurumsal statüsü nedeniyle (üniversite ve fabrika kurumlarında) farklı düzeylerde iktidar kurma hakkına ve alanına sahip kişiler arasındaki iktidar paylaşımı, konuşmanın sıra-alış yapısı içinde iktidar paylaşımı araçları (söz kesme, söze aynı anda başlama ve uzun sıra alma girişimleri) temelinde incelenmiştir. Bu çalışmada bu araçların farklı statülerdeki bütün katılımcılar tarafından seyrek kullanıldığı ve iktidar kurma eylemlerinin başarılı olmadığı gözlenmiştir. Katılımcılar bu girişimleri iktidar kurma bağlamında değerlendirmemiş, kendi söz haklarını kullanmayı sürdürmüş ve sıra-alışlarda düzenliliği korumuşlardır. Konumlandırma içerikleri incelendiğinde ise açık bir iktidar paylaşımı gözlenmemiştir. Bulguların kültüre özgü olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konuşma, Organizasyon, İktidar

ABSTRACT

Mundane conversations are one of the contexts in which social interaction can be observed. In daily conversations, people position themselves thereby position others. One of the fundamental sources of positioning process is power allocation. In this study, daily conversations of participants with positions in institutions (university and factory) providing different levels of rights and contexts of using power were analyzed based on tools (interruptions, competitive starts and verbosity) of power allocation within conversations' turn-taking organization. The results revealed that all participants with different institutional power positions rarely used conversational power tools and all the efforts failed in terms of imposing power on the other participant. The participants did not interpret the use of these tools as power practice; they maintained the structure of the turn-taking. When the contents of the positioning were evaluated, an explicit power allocation was not observed. The cultural implications of the results were discussed.

Key Words: Speeches, Organization, Power

GİRİŞ

Dil, yalnızca mesaj iletiminin bir aracı değildir. İnsanlar konuşurken sözcükleri, kendi anlayış, duruş ve niyetlerini sergilemek için türlü şekillerde kullanırlar. Konuşmanın içeriği her zaman kiminle konuşulduğuna ve konuşulan kişinin farklı sosyal özelliklerine göre ayarlanır. Bu bağlamda, konuşma sırasında yalnızca fikirlerin ifadesi gerçekleşmez, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve kimliklerin müzakeresi sürdürülür (Madsen, 2003).

Konuşma eylemini, kimliklerin ve sosyal ilişkilerin müzakeresi biçiminde ele almak iletişim ve etkileşim arasında bir ayırım yapmayı gerektirir. İletişim birey ile birey/bireyler arasında yapılan anlam yüklü simgeler gönderimi, alımı, işlenişi ve bu simgelerin tekrar tekrar aynı basamakları takip ederek işlenmesi sürecidir (İnceoğlu, 1993). İletişim sürecine dahil olanlar kültürel ve kişisel konumlanmalara, farklı ifade repertuarlarına sahip kişiler değil, aynı şekilde işleme kapasitesine sahip zihinlerdir.

Etkileşim sürecinde ise farklı sosyal özelliklere sahip kişilerin, ortak bir anlamaya ulaşmak için konuşarak eylemler gerçekleştirdikleri bir süreçtir. Kişinin konuşma sürecinde ne tür bir eylemde bulunduğu ve amacının ne olduğu ancak diğer kişinin bu eyleme verdiği karşılık içinden anlaşılabilir. Etkileşim süreci içinde ortaya çıkan sonuç, kodlanmış mesajlar topluluğundan çok, zaman içinde katılımcıların karşılıklılık zemini üzerinden oluşan bağlamdır. Dolayısıyla *iletişim*, zihinler arası mekanik bir alışverişin kapalı devre mantıkla bir tanımını yaparken *etkileşim* bu “alışverişi”, “diğeri” ya da “öteki” olmadan gerçekleşmeyecek bir süreç yaklaşımıyla ele alarak, toplumsallığı tanımlayan her türlü öğeyi de bu sürece dahil etmektedir.

Shotter (1993), etkileşimi iç içe geçmiş eylem (joint action) tanımıyla genişletmiştir. Shotter iç içe geçmiş eylem kavramını kullanarak etkileşimin, katılımcıların tekil olarak kendi içlerindeki planlar ya da arzuları doğrultusunda davranmasıyla şekillenmediğini öne sürer. Aksine eylemi şekillendiren o sosyal durumdaki etkileşimin kendisidir. Kişi sosyal durum temelinde eylemini öteki yönelimli bir biçimde inşa eder. Bunun nedeni, eylemini ancak aynı sosyal duruma, bağlama, ortama dahil olan diğerlerinin eylemleriyle birlikte anlamlandırabilmesidir. Dolayısıyla söz bireysel değil, toplumsaldır.

Bakhtin’e (1986) göre bu toplumsallığın dildeki kaynakları, konuşma tarzlarıdır (speech genres). Ona göre, içine doğulan kültürde, kelimelerin anlamından önce belli tipte ifadeler öğrenilir.

Bunlar konuşma tarzlarıdır. Kişi, etrafındaki ortamlarda hangi durumda neyin söylendiğini dinler, onları kullanır ve kullanırken de öğrenir.

Bir toplumun üyelerinin ortama uygun bulunduğu konuşma tarzlarının seçiminde kişilerin o ana uyacak şekilde ürettikleri kendilik tanımlarının doğrudan etkisi vardır. Kendilik tanımları, o anki etkileşimin içinden doğar ve etkileşime geçilen kişiye bağlı olarak dönüşür. Ama bu kendilik tarifi sadece tarifi yapan kişinin niteliklerini ortaya koymakla kalmaz. Aynı zamanda beraberinde diğer kişiye ilişkin bir tarifi de zorunlu olarak getirir. “Anlayış göstermesini bilen” tarifi karşısında diğer kişi, dolaysız bir biçimde “anlayış gösterilen” kılınmış olur. Konuşmalar çerçevesinde kurulan sosyal ilişkinin bu zorunlu karşılıklılığını Konumlandırma Teorisi (Positioning Theory) ele alır.

Konumlandırma Teorisi

Van Langenhove ve Harré’e (1999) göre sosyal dünya, konuşmalar içinde yaratılır. Hangi etkileşim ortamında neyin, nasıl konuşabileceğini belirleyen, günlük yaşamda parçası olduğumuz sosyal bağlamlar içinde edindiğimiz hak, sorumluluk ve zorunluluk tanımlarıdır (Harré ve Van Langenhove,1999). Bu tanımlar, hem bağlama hem de bağlamın içinde yer alan diğer kişilere göre değişir.

Konumlandırma Teorisi (van Langenhove ve Harré, 1999), kişilerin karşılıklı etkileşim içindeyken süregelen ve değişken bir şekilde inşa ettikleri ilişkiyi inceler. Bu ilişki içinde de rol içeriklerini ele alır. Rol teorisine göre ise kişiler sahip oldukları rollerden ayrı bir biçimde ele alınabilir ve kişilerin dahil olduğu her konuşma da kişinin sahip olduğu rol bağlamında anlaşılabilir. Söylenen kelimeleri kişiye dikte eden roldür ve bu bağlamda yorumlanmalıdır (Davies ve Harré, 1990). Konumlandırma teorisine göre ise rolden kastedilen, kişinin o an kendisine uygun gördüğü kendilik tanımıdır. Ama buradaki kendilik tanımı, etkileşime girilen ötekiyle birebir bağlantılıdır ve o etkileşimin bağlamı içinden kaynaklanır. Dolayısıyla, konuşmanın bir başka noktasında bu tanımlar her iki taraf için de farklılaşır. Çünkü karşılıklı söylenenler yeni bağlamlar yaratmaktadır. Bu da rollerin değişmesine sebep olmaktadır.

Bu teoriye göre, söylemsel bir süreç olarak konumlandırma, yalnızca söylenenlerin içeriğine dayanmaz. Konumlandırma süreci aynı zamanda iki ayrı kaynaktan da beslenir. Bunlardan birincisi, karşılıklı iktidar kurma girişimleridir. İkincisi ise kişilerin bu girişimlerinde hangi ahlaki normların kullanıldığıdır.

Katılımcılar konum alış sürecinde sözcelemleriyle (utterances) birlikte neyi söyleme hakkına, statüsüne ve sorumluluğuna sahip olduklarını da ortaya koyarlar. Bu sebeple karşılıklı konuşma içinde her zaman bir ahlaki düzen ve kurallar inşası da vardır. Bağlam değiştikçe kişiler bu inşa içinde konum alır ve aynı zamanda konumlandırılırlar. Dolayısıyla konum alış, kişinin söylediklerinin diğeri ya da diğeri tarafından nasıl anlaşıldığı ile ilgilidir. Örneğin belli bir konuşmada “bilen” konumu, beraberinde iktidarını sergileme ve diğeri konuşmanın o anki bağlamı içinde müdahale etme hakkını da beraberinde getirecektir. “Bilen” konumu, aynı zamanda doğrudan karşıdaki kişinin “bilmeyen” ya da “bilmesi gerekmeyen” olarak konumlandırılmasını da beraberinde getirecektir. Belli bir konum alış, her seferinde karşıdaki kişiyi de belli bir şekilde konumlandırır. Ama bu doğrudan konumlandırılış diğeri müdahalesiyle değiştirilmeye de açıktır.

Hydén (2005) şiddet gören kadınlarla yaptığı görüşmelerde, kadınların kendi hikayelerinde hangi konumları seçtiğini ve bu konumların içeriğini hangi temalarla doldurduklarını incelemiştir. Çalışmasına katılan katılımcıların, erkeklerden gördükleri şiddeti, yaralanan, kendini suçlayan ve bağlantı-kuran konumlarıyla dile getirdiklerini ve bu konumlandırmalarının içeriğini ise kırılanlık, izolasyon ve bağlılık temaları üzerinden kurduklarını belirlemiştir. Şiddet gören kadınların, doğrudan kendilerini içinde buldukları pozisyon iktidarsızlık, güçsüzlüktür. Dolayısıyla şiddeti uygulayan ve şiddet görenlerin arasında doğrudan kurulan bir iktidar ilişkisi vardır. Hydén da buradan hareketle şiddete karşı direnmenin tanımının, bir başka deyişle iktidar ilişkisinde yeni bir konum alışın, katılımcıların konum alışlarıyla nasıl yapıldığına bakmıştır.

Bir başka çalışmada, Bullough Jr. ve Draper (2004) kurulan iktidar ilişkisinin kişilerin mevkilerine ve mesleki deneyimlerine dayandığı bir bağlamda konum alış stratejilerini incelemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada başlangıçtaki iktidar paylaşımı farklı bir boyutta gerçekleşmiştir. Stajyer bir öğretmenin yetiştirilmesinde söz sahibi olan bir devlet okulu rehberi ile bir üniversitedeki matematik bölümünün süpervizörü arasında geçen konuşmalarda iktidar ilişkisinin farklı konum alışlarla gerçekleştirildiği ortaya konmuştur. Rehber ile süpervizörün, stajyer öğretmen üzerinde sahip oldukları iktidarı farklı ahlaki gerekçelere dayandırmalarının, stajyer öğretmenin bu üçlü içerisinde konum almasını etkileşimin doğası gereği doğrudan etkilediği görülmüştür.

Dunbar ve Burgoon’a göre (2005) iktidar her tür ilişkinin ayrılmaz bir parçasıdır. Araştırmacılar yaptıkları çalışmada, kişilerarası ilişkilerde algılanan iktidarın, hem sözel hem de sözel olmayan iletişimde ne şekilde ifade edildiğini incelemiştirlerdir. İktidar algıları incelendiğinde, insanların kendilerini iktidar sahibi olarak algılamalarının, romantik ilişki içinde oldukları

partnerlerinin kendilerini iktidarsız olarak algılamalarına neden olmadığı görülmüştür. Aynı şekilde partnerlerden birinin ilişkide baskınlık kurmak ve alınan kararlarda son sözün sahibi olmak gibi kontrol girişimleri de buna maruz kalan partnerin kontrol karşısında boyun eğdiğini işaret edecek davranışlara neden olmamıştır. Dolayısıyla iktidar ve iktidarın kimin elinde olduğu herhangi bir kişiye özgü değildir. İlişkiler sürdükçe, iktidar paylaşımı sürekli müzakere edilmektedir. Kişilerin, iktidar sahipliği ile ilgili kendi başlarına konumlar edinmeleri, ilişki içinde sürdürülen etkileşimlerde sürekli dönüşmektedir.

Burada sunulan çalışmada ise önceden verili iktidar temelleri ve kurum içinde belirlenmiş iktidar pozisyonlarına sahip kişilerin etkileşimleri incelenmiştir. Kurumsal hiyerarşide karar alma yetkisi ve hakkı bağlamında iktidarı içerdiği basamaklara göre paylaşmıştır. Katılımcılar arasında kurumsal hiyerarşideki pozisyonları gereği asimetrik bir iktidar ilişkisi vardır. Bir kişinin kurumsal hiyerarşinin yapısı içindeki pozisyonu, o kişiye sınırları belli bir iktidar temeli sağlar. Kurumsal pozisyonlar katılımcılara iktidar ve otorite paylaşımında ve söz söyleme hakkı konusunda farklı görev ve sorumluluklar yerine getirmek üzere kullanmak bağlamında farklı çerçeveler sunar (Bullough Jr. ve Draper, 2004). İlişki baştan eşitsizdir. İncelenmek üzere bu etkileşimlerin seçilmesinin nedeni iktidar paylaşımının, etkileşime farklı iktidar çerçeveleriyle giren katılımcılar arasında net olarak gözlenebileceğinin düşünülmesidir.

İnceleme yöntemi olarak konuşma analizi (conversation analysis) kullanılmıştır. Konuşma analizi, kişilerarası etkileşimi temel alır ve etkileşime dahil olanların konuşmaları sırasında, söyledikleriyle gerçekleştirdikleri eylemleri inceler (Drew, 1995). Buradaki çalışmada incelenen sosyal eylem, iktidarın konuşma düzeyindeki tezahürü ve konumlandırmalarla katılımcılar arasında paylaşılmasıdır. Bu paylaşımın yapısal özellikleri, konuşmanın en temel çatısını oluşturan sıra-alış organizasyonu üzerinden incelenmiştir.

Sıra-alış organizasyonu, konuşmaya dayalı bir etkileşim ortamında kurulan sosyal ilişkinin temel organizasyonudur (Sacks, Schegloff ve Jefferson, 1974). Bu organizasyon konuşma içinde katılımcıların karşılıklı olarak belirledikleri rollerin, konuşmaya katılım hakkını nasıl kullandıkları üzerinden incelenebilmesini sağlar (Ten Have, 1999). Örneğin bir başkasının sözünü kesme (interruptions), aynı anda konuşmaya başlama (overlap) ve bunu sürdürme (competitive starts) ve fazla konuşma (verbosity) gibi tercihler, konuşmaya katılım hakkını kimin elinde tuttuğunun göstergeleridir. Bu tercihleri yoğun bir şekilde kullanan katılımcı, konuşmanın akışını ve diğerlerinin katkılarını da kontrol altına almış olur.

Sözü kesme (interruptions), bir başkası konuşurken sözünü tamamlamasını engellemek üzere yapılan girişimler olarak tanımlanmıştır (Schegloff, 2002). Söz kesme girişimi, sözü kesilen kişinin susmasıyla sonuçlandığında başarılı olur. Başarılı söz kesme girişimleri (successful interruptions), bu girişimde bulunan kişinin konuşmayı kontrol altına alması ve dolayısıyla iktidarını uygulaması anlamında başarılıdır (Huls, 2000). Yapılan araştırmalarda, sözü kesme kişiler arası ilişkilerde iktidarın uygulanmasında ve dominansın kurulmasında hem bir gösterge hem de bir araç olarak değerlendirilmiştir (Smith-Loven ve Brody, 1989; Huls, 2000; Beaumont, Vasconcelos ve Ruggeri, 2001). Aynı anda konuşmaya başlama ise konuşmaya başlayanlardan birinin konuşmasını sürdürmesi ve konuşma hakkını diğerinin susmasıyla kazanması bağlamında bir kontrol ve iktidar kuruluş girişimidir (Huls, 2000). Uzun sıra-alışlar ise konuşmanın akışını kontrol etme işlevini gerçekleştiren bir başka araçtır (Bales, 1970 akt. Sacks ve arkadaşları, 1974; ten Have, 1999).

Bu çalışmada aynı hiyerarşik yapı içinde yer alan ve farklı iktidar temellerine sahip olan katılımcıların konuşmaları analiz edilerek etkileşimde iktidar süreçlerinin nasıl işlediği incelenmiştir. İktidar sürecinin işletilmesinin sonuçları olan çatışma ve tartışmalar ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Yukarıdaki bilgilerden hareketle, bu çalışmada ele alınan araştırma soruları şunlardır:

- 1- Bir kurumda statüleri bağlamında verili bir iktidara sahip kişilerin kendilerinden alt statüdeki kişilerle olan etkileşimlerinde iktidarın uygulanması nasıl gerçekleştirilmektedir?
- 2- Konumlandırma sürecinde iktidar müzakeresi nasıl ifade edilmektedir?

YÖNTEM

Örneklem

Bu çalışmada toplam üç saatlik, iki ayrı ortamda kaydedilen gündelik konuşmalar incelenmiştir. Konuşmalardan ilki bir üniversitede çalışan bir doçent ve bir yardımcı doçent olmak üzere iki öğretim görevlisine aittir. Bu öğretim üyeleri, bölümlerine ait bir toplantıyı planlamakta ve kendilerine sunulan sınav programını düzeltmektedirler. Diğer konuşmanın katılımcıları ise, aynı fabrikada çalışan şef ve şef yardımcısı ile başka bir kurumda çalışan bölge temsilcisidir. Bu konuşmada, şef ve şef yardımcısı, çalıştıkları fabrikanın bağlı olduğu Avrupa'daki merkez ile iş ilişkileri ve kendi fabrikalarında gerçekleştirdikleri işlerden bahsetmektedirler. Analiz edilmek üzere bu konuşmaların seçilmesinin nedeni iktidar paylaşımının farklı temellere dayanan hiyerarşik

yapılara sahip iki farklı kurumda ne şekilde gerçekleştiğini incelemektir. Bu konuşmaların ortak özellikleri ise katılımcıların tümünün bir hiyerarşi içinde iktidar pozisyonlarına sahip olmalarıdır. Kurumsal yapı içinde doçent, yardımcı doçentin bir st pozisyonunda; aynı şekilde şef de şef yardımcısının bir st pozisyonundadır.

Veri Toplama Aracı

Konuşmalar dijital bir kayıt cihazıyla katılımcılar tarafından kaydedilmiştir. Kayıtların yazıya aktarılması sırasında dilbilgisi yanlışları ya da telaffuzda yapılan hatalar olduğu gibi korunmuştur.

Kodlama

Bu çalışmada konuşma analizi (**conversation analysis**) yöntemi kullanılmıştır. Konuşmalar birebir yazıya geçirildikten sonra Jefferson'ın (1985) kodlama ltleri kullanılarak kodlanmıştır. Ancak verilerin fonetik özellikleri araştırma sorusu ile ilgili olmadığından analiz sırasında ele alınmamıştır. Konuşmalar içinde geçen isimler değiştirilmiştir.

Kodlama Sembolleri

(.) anlık durma

(.3) lulebilen durma süreleri

↑ ses ykseklisinde artış

.hh, nefes alma

hh nefes verme

keli(h)me (h) kelimenin telaffuzu içerisinde gülmenin yer alması

( ) anlaşılmayan konuşma

= birbiri ardından sıra-alış

kelime: kelimenin telaffuzu sırasında uzatılan ses

kelime altı çizilen kelimeler konuşma içinde daha sesli söylenenler

KELİME konuşma içinde daha da fazla yüksek sesle söylenenler

°kelime° konuşma içinde diğer kelimelere kıyasla daha alçak sesle söylenenler

>kelime< bu kelimeler, diğerlerine kıyasla daha hızlı söylenenleri ifade eder

<kelime> bu kelimeler, diğerlerine kıyasla daha yavaş söylenenleri ifade eder

[aynı anda konuşma, çakışan konuşma

→ Analiz açısından önemli olan satırın işaretlenmesi

Analiz

Konuşmaların yazılı metinleri kayıtlar dinlenerek kodlanmış, sözü kesme ve aynı anda söze başlama girişimleri tespit edilmiştir. Sıra-alışların uzunluğunu belirlemek için tüm katılımcıların her sıra-alışlarındaki toplam sözcük sayısı hesaplanmış ve katılımcılar bu ölçüte göre karşılaştırılmıştır.

Katılımcıların konum aldıkları sıra-alışlar belirlenmiş ve iktidar teması içeren konumlandırmalar incelenmiştir.

Bulgular

A.Sıra-Alış Girişimleri ve İktidar

A.1.Üniversite Ortamı

Üniversite ortamında gerçekleşen konuşmada “sahnenin” kontrolünü ele geçirme ve iktidar kurma araçları olan söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun sıra-alma girişimleri seyrek olarak gözlenmiştir. Bu araçları hem doçent hem de yardımcı doçent konuşmanın akışında kullanmış ve verili iktidar tanımları içeren pozisyonlara sahip olma, katılımcılar nezdinde bu araçların kullanımında bir etki yaratmamıştır.

Söz kesme girişimleri konuşmanın genelinde başarısızlıkla sonuçlanmış ve hiçbir katılımcı akışı kontrol edememiştir. Aşağıdaki örneğe baktığımızda doçent, yardımcı doçentin söyleyecekleri bitmeden sıra-almış ve sözünü kesmiştir (77.-78. satırlar). Yardımcı doçent ise bu müdahalenin akabinde susmamış ve lafını bitirmiştir. Bu durumda doçentin söz kesme girişimi başarılı olmamıştır. Yardımcı doçent, doçentin ifadesine soru tonlamasıyla talep ettiği açıklamayı gerekli gördüğü ayrıntıları aktararak yapmıştır.

Örnek 1 [T (76-80)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

76. D: *Şimdi:: K'yla ilgili bi problem yok*↑

77. YD: *Ö:le görünüyo en son size bi meyl [yolladım ←*

78. D: *[HAH ge:ldi ←*

79. YD: *yalnız onlar ha- Merve'ye de (.) şeyleri yolladım en son A'dan gelen isim*

80. YD: *vesaire hepsi onu da yolladım e:: dolayısıyla da şimdilik bi şey yok*

81. YD: *görünüyodur*

Yardımcı doçentin söz kesme girişimi de başarısız olmuş ve doçent lafını tamamlamıştır (124. ve 125. satırlar).

Örnek 2 [T (121-128)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

121.D: e:: mesela geçen sene burda yaptığımızda kaç kişilik kozaya gittik o parayı

122.D: hoca (.) olmaz dedi verdirmedi bana

(2.0)

123.YD: ama onu Dursun mu ne verdi orda

124.D: Dursun verdi [ya:ni Dursun 'a veremediler so:ra ←

125.YD: [ama onu ben vericektim zaten benim öyle bir beklentim ←

126.D: yoktu da ↑ >onu onu bi şekilde< Dursun 'a telafi ederiz geldiğinde inşallah ama yani

127.D: orda hocanın niye öyle tavır koyduğunu ben anlamış değilim

128.(2.0)

Aşağıdaki diğer bir örnekte ise yardımcı doçentin söz kesme girişimi, doçentin nefes aldıktan sonra bıraktığı boşluk anında gerçekleşmesi nedeniyle aynı anda söze başlama girişimi olarak da yorumlanabilir (607-608. satırlar). Ancak her iki durumda da başarısız olmuştur. Doçent, K'de yaptıkları projenin içeriğini aktarmaktadır dolayısıyla anlatan pozisyonundadır ve konuşma içinde birden fazla sıra alması uygundur. Ancak yardımcı doçent bu akışa müdahale etmiş ve konuşmanın başka bir noktadan devam etmesini istediğini “yani” ile giriş yaparak belirtmiştir. Doçent ise bu talebe yanıt verdikten sonra, yardımcı doçentin de onayıyla (604. satır) anlatıcı pozisyonuna geri dönmüştür. Benzer şekilde doçentin anlatıcı pozisyonunu onaylayan bir başka durum ise yardımcı doçentin “hımm” ile söz kesme girişimidir (608.satır).

Konuşma içinde kullanılan “hımm”, “hı hı”, “evet”, “öyle mi” gibi yapılara devam ettiriciler (continuers, back-channel responses) adı verilmiştir (Schegloff, 1982). Bu yapıların işlevi hem konuşan katılımcıya lafının bitmediğinin ve sıra-alışını uzatacağının (anlatıcı karşısındaki dinleyici gibi) farkındalığını sergilemek hem de bütün bir sıra-alma fırsatını karşı tarafa devrettiğini iletmektir (Schegloff, 2002). Dolayısıyla bu tarz yapılarla gerçekleştirilen girişimler diğerinin konuşmasını keserek iktidar kurma girişimleri (604. ve 608. satırlar) değildir. Aksine yardımcı doçent bu yapıları kullanarak, doçentin lafını sürdürmesini desteklemektedir.

Örnek 2 [T (599-608)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

599. D: ya:ni K'da biz:: uh personel dosyalarını(.) ve

(3.1)

600.D:çalışan dosyalarını düzenledik .hh bütün öğretmenler devletmenler filan

601.D: onları düzenlemiştik .hh (.) [onun dışında ←

602.YD: [ya:ni Selma'ya ne diyim ben hani ←

603.D: humm ya:ni (.) ge:lsin konuşalım o zaman

604.YD: [hıh ←

605.YD: [onun dışında uh öğrenci dosyalarını öğrenci bürosundan çıkarıp archive

606.D: kaldırmıştık .hh onları sıralamıştık onla:r(.) işte her yedi yılda bir aynı

607.D: numarayı alacak şekilde yıl yıl düzenleniyo [işte bindokuzyüz diyelim←

608.YD: [humm ←

Konuşmanın genelinde aynı anda söze başlayan her iki katılımcı da diğerinin konuşmayı sürdürmesini engellememiştir. Aynı anda söze başlamaların içeriğini genelde o anki konuyla bağlantılı katkılar oluşturmuştur.

Örnek 3 [T (178-183)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

178.YD:Burda mı yaptı mastırını↑

179.D: hı hı bu-benle [yaptı

180.YD: [humm

181.D: e::: Sezgi'yle Metin söyledik

182.YD:[bi de o kız var

183.D: [Sevim'e söyledik (.) Sevim yer almış mıydı (.) Sevim

Sıra-alış uzunluğu bir konuşmada söz hakkını kontrol etmenin bir başka yoludur. Uzun konuşma, belli bir konunun üzerinde durmak anlamına gelebileceği gibi yeni konulara giriş yaparak konuşma akışının güzergahını kontrol etmek anlamına da gelebilir. Üniversite ortamında yardımcı doçentin sıra-alışlarının daha uzun olduğu gözlenmiştir. Yardımcı doçent, hiyerarşinin verili iktidar yapısı içinde doçentten aşağıda bir pozisyonadadır. Dolayısıyla sıra-alışlarda uzun konuşması, iktidarı ele geçirme girişimi olarak okunabilir. Ancak bu uzun sıra-alışların içeriğine bakıldığında, bu girişimlerin stratejik olarak kullanıldığı görülmüştür. Yardımcı doçent, daha fazla söz sahibi olma ya da akışı kontrol etmekten çok, doçent olan diğer katılımcı karşısında mevkisine uyan bir şekilde yapılan ve yapılacak olan işleri açıklamak ve aldığı kararları diğerinin onayına sunmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Diğer katılımcı da bu uzun sıra-alışları kesmemeyi seçmiş ve kendi sıra-alışlarını

kısa tutmak suretiyle söz hakkını diğerine devretmeyi tercih etmiştir. Bu düzeyde de etkileşim ortamında “sahne”nin kime ait olacağı konusunda bir mücadele gözlenmemiştir.

Örnek 4 [T (845-859)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

845.YD: *ı::ih Dursun'un bana hani düzeltmem için verdiği ben onu çok az kısmı kaldı*

846.YD: *fakat bu arada ben bu işi boşuna mı yapıyorum acaba diye de düşünüyodum*

847.YD: *çünkü(.) kayıta bölüncek hikayesinden dolayı durumu kısaca anlattım dedim*

848.YD: *geçen sene böyle böyle bi şeyler yapılmış elimde bunu biz yordama iki soru*

849.YD: *var dedim bir yordama biz bunu aktarcaz bu gerekiyor esas soru bu dedim*

851.YD: *ikincisi baktı Kemal'e bunları benim anladığım kadarıyla bu kayıtlar buriya*

852.YD: *değişik şekillerde aktarıldığı ya da yazıldığı için dedim çünkü bi tane-bi*

853.YD: *kısmı sıkeyn edilmiş bi kısmı K'dan aktarılmış ı::h standart olarak olmadığı*

854.YD: *için yani mesela bi yerden sonra yazar adı bi noktadan sonra kitap adı*

855.YD: *kodlyamiyca::mız için anladığım kadarıyla bunu bir kaç komutla yapmak*

856.YD: *mümkün di::l dedim çünkü kayıtlar çok bozuk ben başladığımda attım ama*

857.YD: *içleri(.)*

858.D: *bozuk standart di::l=*

859.YD: *= standart di::l*

A.2.Fabrika Ortamı

Fabrika ortamında gerçekleşen konuşmada söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun sıralama girişimleri şef ve şef yardımcısının karşılıklı sıra-alışları sırasında gözlenmemiştir. Şef ve şef yardımcısı bu iktidar kurma araçlarını ortamda bulunan satış temsilcisine yönelik kullanmışlardır. Aşağıdaki örnekte söze aynı anda başlayan şef yardımcısı ve satış temsilcisi, şefin başlattığı güzergahın dışına çıkıp eş zamanlı ikinci bir konuşmayı başlatmıştır (26., 27. ve 28. satırlar). Bu kısa episod içinde şef yardımcısı satış temsilcisinin sözünü kesmiş ama başarısız olmuştur. Satış temsilcisi sorusunu tamamlamıştır. Şef yardımcısı da şefin ayrıntılı açıklamasını sunduğu sıralışları devam ettirici (Schegloff, 1982) işlevindeki “evet” ile desteklemiştir (31.satır).

İki ayrı konuşma gerçekleştiği için şef ve şef yardımcısının aynı anda söze başlamalarından bahsedilemez (28. ve 29. satırlar). Şef ve şef yardımcısı arasında bu örnekten başka bir anda söz kesme ya da aynı anda söze başlama girişimleri de gözlenmemiştir.

Örnek 1 [V (25-43)]: Ş-Şef, ŞY-Şef Yardımcısı, ŞT:Satış Temsilcisi

25.Ş: *ikiye karşı üç desen yine ona bile müdahale ediliyo müşteriye biz bulmuşuz ←*

26.ŞY: *[°aynen öyle°*

27.ŞT: *[Ama nasıl [olu:r↑*

28.ŞY: *[işte anlayamıyoruz ya::ni*

29.Ş: *[20 yıldır bulmuş müşteriye yo bi dakika du:::r nie böyle peki ordan*

30.Ş: *garip garip meyl geliyo,sevkiyatla ilgili işimizi aksatıyorlar, [gerçek sevkiyat*

31.Ş: *bilmi:yo*

32.ŞY: *[evet*

33.Ş: *satış temsilcisini bilmiyo ne gider Türkiye'den mesela Avrupa'da a ülkesinden b*

34.Ş: *ülkesine Avrupa birliğine gidiyor üç günde mal gelecek >e Türkiye bu*

35.Ş: *Türkiye'den bi mal kaç günde gider< yedi günde gider .hh vay ne zaman*

36.Ş: *gelecek de gümrükte her şeyi birbirine soktum(.) ikincisinde bu sefer bana*

37.Ş: *meyl gelince yazdım >bu böyle gidicek bu gelecek gümrük şeyi için bu böyle*

38.Ş: *yapılıcak< ona göre yapın dedim=*

39.ŞY: *=ya şimdi bu şeyle alakalı görüşle alakalı şimdi o görüşle alakalı avrupada*

40.ŞY: *bizi ne kadar görüyorlar onlar (.) her şeye müdahale etme hakkına sahip ←*

41.ŞY: *görüyorlar kendilerini bizi hiçbişeye karıştırmıyorlar ya:ni demek ki ordan ö::le*

42.ŞY: *görülüyoruz biz*

43.Ş: *kontrol bende olsun istiyο ←*

Konuşmanın genelinde şef statüsündeki katılımcının sıra-alışlarının yukarıdaki örnekte olduğu gibi daha uzun olduğu gözlenmiştir. Şef, satış temsilcisinin sorularıyla bağlantılı olarak bir anlatıcı pozisyonu almış ve işyerinin durumunu açıklamak amacıyla uzun sıra-alışları üretmiştir. Şef yardımcısı da açıklama yapmak üzere sıra-almış ve şef bu sıra-alışlara müdahale etmemiştir. Dolayısıyla, fabrika ortamında da farklı statülere sahip katılımcılar arasında “sahne”nin kontrolünün kime ait olacağı konusunda bir mücadele gözlenmemiştir.

B.Sıra-Alışlarda Konumlandırmalar ve İktidar

B.1.Üniversite Ortamı

Katılımcılar bu ortamda iktidar sahibi (power owner) ve iktidara maruz kalan konumlarıyla sıra almamıştır. Doçent doğru olanı ve/veya yardımcı doçentin yapması gerekeni açık bir iktidar

sahibi konumu almadan ifade etmiştir. Yardımcı doçent de bu ifadelere uygun biçimde karşılık vermiştir. Doçent ve yardımcı doçent bu gizil konum alışları karşılıklı olarak aynı biçimde anlamış ve sıra-alışlarını bu anlayışa göre düzenlemişlerdir.

Doçent konuşmanın bu bölümünde planlanan yemeğin parasının nasıl ödeneceği ile ilgili endişelerini anlatırken yardımcı doçentin bu durumu netleştirmek için getirdiği öneriyi doğrudan reddetmiştir (133.satır). Yardımcı doçentin sözünü kesmiş ve doğrudan “hayır” diyerek konuşmanın bu yöndeki akışını engellemiştir. Ancak “hayır”ı takiben hangi sebeple itiraz ettiğini ifade etmemiş (“>onu şey yapalım da onu so::ra yaparız da<”) ve konuyu değiştirmiştir. Doçentin kullandığı “hayır” konuşmanın akışını değiştirmede etkili olmuştur. Bu sıra-alışları karşılıklı sessizlik izlemiş ve sessizlikten sonra ilk konuşan yardımcı doçent tekrar konuyu değiştirmiştir.

Bu örnekte doçent net bir “hayır” ile müdahale ettiği yardımcı doçente karşı net bir iktidar konumu almamıştır. Ancak itirazını doğrudan ifade edecek biçimde yardımcı doçentin sözünü kesmiştir. Doçentin sonraki ifadelerine bakıldığında ise bu keskinliğin yumuşatıldığı ve anlık duraksamalarla (135. ve 136. satırlar) açıklama sunulduğu gözlenmiştir.

Örnek 1 [T (128-138)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

128.D: *ya:ni bölümün adıyla yapılan bi şeyde: ya:ni böyle bir fasıl var ise yani*

129.D: *ondan kıyasla bu seferkine de ben para ödenemi:ce:ni düşünüyorum*

130.D: *ödenmemesi gerektiğine inanıyorum yani*

131.YD: *Olan Duru mu ya:ni(h) Duru demişim Dursun mu oluyo di mi? O zaman(.)*

132.YD: *kaç kişiyiz↑ ya:ni herkezi sayınca epey kalabalığız za[ten←*

133.D: *[Hayır şimdi >onu şey ←*

134.D: *yapalım da onu so::ra yaparız da< bu:: bizim fakültede yapıca:mızı*

135.D: *hemen (.) çıkarıp bunu insanlara söyleyelim resmi bi(.) yazı oluşturup*

136.D: *yazıyı rektörlüğe postayla falan gönderelim (.)*

(2.0)

137. YD: *Ha:: ben bi de anket sorusu yaptım ama (.) °konudan konuya geçiyoruz°*

138.YD: *ben onu bilgisayara mı yazmışım(.) çıkış almamışım neyse peki*

Benzer bir strateji aşağıdaki örnekte de gözlenmiştir. Doçent, itiraz etmek için yardımcı doçentin sözünü kesmiş (387. ve 390.satırlar) ve yardımcı doçentin doktoraların sunulması fikrinde

gerekçe sunarak direktmesi üzerine itirazını “hayır” kelimesiyle doğrudan ifade etmiştir. Ancak sonrasında doçent doğrudan itirazını yine yumuşatmış (391.satır) ve yardımcı doçent de bu itirazı anlayarak kendi fikrinden vazgeçmiştir.

Örnek 2 [T (386-394)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

386.YD: *Nelerini sunacaklarını biliyolar di mi dok[tora*

387.D: *[ya::ni ister doktoralarını ←*

388.D: *sunsunlar ister yüksek lisanslarını yani Berrin'in de*

388.D: *Remzi'nin de hem yüksek lisansı hem doktorası var ikisi de burdan di mi↑*

389.YD: *mastırları çok enteresan bi şey di::l ben olsam doktoramı sunarım [mesela*

390.D: *[Hayır ←*

391.D: *Berrin'in mesela şey çekicidir aslında güzel orijinal*

392.YD: *ya::ni(.) kendileri karar versinler*

393.D: *versinler(.) bizim de zorlama olması açısından belli bir tarihe kadar yarım*

394.D: *sayfalık yüz kelimelelik özet isteyelim mi?*

Yukarıdaki iki örnek doçentin, hiyerarşideki statüsü dolayısıyla sahip olduğu iktidar alanını nasıl eyleme koyduğunu göstermektedir. Hiyerarşinin doçente kıyasla daha alt statülerinde olan yardımcı doçent ile asistanların, kendilerinin üstünde tanımlanmış olan doçent karşısındaki eylemleri ise farklı stratejileri ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki örnekte yardımcı doçent, doçente sormadan yaptığı bir işle ilgili açıklamalar yaparken, “icazet almadan” yapışını meşrulaştırma amacındadır (200. ve 201. satırlar). Meşrulaştırma girişimi sırasında, açıklamasına gülererek başlamış ve bu bağlamda gülmeyi, ciddiyet taşıyan bir meseleye yumuşatan bir giriş yapmak amacıyla stratejik olarak kullanmıştır. Benzer bir biçimde konuşması sırasında neyi söyleyeceğine karar vermesinde zaman kazanmasını sağlayan “ıh” “ee” gibi yapıları da kullanmıştır. Bu açıklamanın ardından gelen sessizliği takiben önce “icazet alması gereken” konumu almış olan yardımcı doçent, sonrasında yapılan işin “abesliğine” rağmen bir anlamda inisiyatif kullanma hakkı olan ama haberdar eden bir konuma geçmiştir. Doçent de akabinde bu konum alışı, bu sorumluluğu yardımcı doçente yükleyen olarak onaylamıştır (204., 206. ve 211. satırlar). Doçent de bu onaylaması sırasında gülmeyi stratejik olarak yine ortamı yumuşatma amacıyla kullanmıştır. Böylece çatışma önlenmiş ve karşılıklı konum alışlar yumuşak bir şekilde formüle edilmiştir. Yardımcı doçentin, üstündeki iktidar sahibine danışarak yapması

gereken bir işi yapmış olması karşılıklı meşrulaştırılarak, iktidar sahibi yine muğlak bir “biz” içinde tanımlanmıştır. Yardımcı doçent en başta eylemini açıklamak zorunda olduğu bir iktidar tariflemiş, daha sonra bu eyleminden iktidarı haberdar etmesi yeterli olan bir pozisyona geçmiştir. Bu anlamda yine net bir iktidar müzakeresi, paylaşımı her iki katılımcı tarafından da ortaya konmamıştır.

Örnek 3 [T (198-211)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent

198.YD: *ha bu nevi deneme olacak zaten birazcıkta beş beş böleriz. Ot(h)urum*

199.YD: *ba(h)şkanlarını size sormadan i meyllle yazmıştım didar ikide bir oturum*

200.YD: *başkanları hanfendi unutmayın yazıyoruz dedik ya:ni .hh şu ı::h aşamada ←*

201.YD: *çünkü ı::h onu >amet memet< değiştiririz sonra diye hani ←*

202.(2.0)

203.YD: *ö:le yaptım ö:le yazdım haberiniz olsun.*

204.D: *Yok iyi yaptın biz de sana ←*

205.(2.0)

206.D: *°yığdık° hah hah←*

207.YD: *hah hah ama ya:ni o programda yazılmayacak yazılsa bile değişir diye*

208.YD: *düşündüm çünkü kimi yazi::m çünkü Y beyi yazmak iyce abes olacak*

209.D: *hoca:: konulmaz artık*

210.YD: *Hani bi abesliği yapayım öte(h)kine ge(h)çmiyim [bari*

211.D: *[estağfurullah...←*

Araştırma görevlileri kurumsal hiyerarşide en alt statüdedir. Kuruma dahil olup olmamalarına, sabit kadroları olan ve belli bir idari statüye sahip olanlar karar verir. Dolayısıyla pozisyonları geçicidir ve net olarak tanımlanmış bir iktidar alanları yoktur. Selamlamanın bir ardışıklık organizasyonu içinde beklenen karşılığı selamlamadır (Schegloff, 1976). Bu bağlam içinden bakıldığında araştırma görevlisinin selamlama girişinin yardımcı doçent tarafında “buyrun” gibi bir formel ifadeyle karşılanması katılımcılar nezdinde normatif bir uygunluk taşır. Örnekteki etkileşimde ise verili pozisyonlar üzerinden bir karşılık verilmiştir. Araştırma görevlisi bu girişin ardından gelme nedenini açıklamaya girişmiştir. Gelme nedeni, katılımcılar gibi “hoca” pozisyonunda olan birinin kendisini görevlendirmesidir (766, ve 777. satırlar). Gelişini gerekçelendirdikten sonra, eyleme geçip geçmemesi kararını doçente bırakmıştır (778. ve 782. satırlar). Doçent de bu kararı neyin doğru ve neyin uygun olacağını bilen konumu alarak verir (779.

ve 783. satırlar). Görüldüğü üzere bu sıra-alış organizasyonu içinde üstler ve altlar arasında net bir iktidar paylaşımı gerçekleşmiştir. Kendi aralarında net iktidar pozisyonları almayı tercih etmeyen yardımcı doçent ve doçent, etkileşim ortamında araştırma görevlisi karşısında verili iktidar çerçeveleri içinden konum almışlardır.

Örnek 4 [T (764-788)]: D-Doçent, YD-Yardımcı Doçent, AG:Araştırma Görevlisi

764.AG:: meraba hocam

765.YD: buyrun ←

766.AG: size ulaşmam gerekiyor hocam ı::hm hocam bi yanlışlık olmuş Memet hoca

767.AG:size söylemem gerektiğini söyledi onbeşi diil ondördü oluyor

768.(2.0)

769.D:nasıl ondördü oluyor

770.AG: hocam bugün aslında osmanlıcadan dokuz otuzdu bire alınmış haberimiz yok

771.D: bilgisayar teknolojileri o zaman on dört otuz di::l de on beş otuz on altı otuz

772.D: olabilir yani siz

773.AG: Nevin hocayı mı geçe bıraktınız yoksa Memet hoca ya mı

774.D: hayır Nevin hanımın daha önceden ilan edilmiş bu daha sonra ilan edilmiş bir

775.D:ders olduğu için bilgisayar teknolojileri dersini onbeş otuz ya da onaltı gibi

776.AG:onal[tı

777.D: [onaltı gibi

778.AG: düzeltiyim mi ben diğerlerini hocam ←

779.D: e:: Memet beye düzelttir ←

780.AG: tamam

781.D: senin düzeltmen pek doğru olmaz da ←

782.AG: ben de internette yayınlyca::m için onaltı diyim di mi hocam ←

783.D: onaltı diyin

784.AG:başka bi şey (.) tamam hocam teşekkür ederim [iyi günler

785.D: [teşekkürler Memet bey 786.D:sınavda mı

787.AG: evet

788.D: ona da hatırlatırsan sonra iyi günle::r ←

B.2.Fabrika Ortamı

Fabrika ortamında hem şef hem de şef yardımcısı iktidara maruz kalan (power subject) ve bu iktidar tarafından mağdur edilen konumu almıştır. Kendi aralarında ise bir iktidar müzakeresi gözlenmemiştir. Bu ortamda iktidar sahibi (power owner), katılımcıların çalıştığı fabrikanın nasıl işleyeceğine ve işletileceğine karar veren Avrupa'daki merkez fabrikadır. Bu anlamda, üniversite ortamındaki gibi muğlak değildir, reeldir.

Katılımcılar fabrikanın işletilişiyle ilgili merkezin aldığı kararların, fabrikanın zararına olduğunu vurgulayarak, kendilerini mağdur pozisyonuna yerleştirmişlerdir. Mağdur konumu, içine Türkiye'de olan ama Avrupa'dakiler tarafından gözetlenen, engellenen ve kontrol edilmeye cüret edilen bir "biz"e aittir. Bu anlamda merkezi iktidar karşısında şef ve şef yardımcısının hiyerarşik iktidarlara geçersiz kalmakta ve bunun sonucunda ikisi de kendilerini "biz" ile özdeşleşerek konumlandırmaktadır.

Mağdur eden gücünü haksız ve adaletsiz biçimde kullanandır (25.satır). Türkiye'deki fabrikanın işleyişiyle ilgili doğru bilgilere sahip olmadığı halde müdahale hakkını görmektedir (30.,31.,33.ve 34. satırlar). Dolayısıyla konumların içeriği hakkaniyet ve adalet temalarıyla doldurulmuştur. Mağdur eden, güçlü konumuna yerleştirilmiştir ve bu sayede mağdur edilen de doğruları bildiği halde haksızlığa uğrayan ve güçsüz bırakılan konumuna yerleştirilmiş olmaktadır.

Örnek 1 [V (25-43)]: Ş-Şef, ŞY-Şef Yardımcısı, ŞT:Satış Temsilcisi

25.Ş: *ikiye karşı üç desen yine ona bile müdahale ediliyo müşteriye biz bulmuşuz ←*

26.ŞY: *[°aynen öyle°*

27.ŞT: *[Ama nasıl [olu:r↑*

28.ŞY: *[işte anlayamıyoruz ya::ni*

29.Ş: *[20 yıldır bulmuş müşteriye yo bi dakika du:::r nie böyle peki ordan*

30.Ş: *garip garip mail geliyo,sevkiyatla ilgili işimizi aksatıyorlar, [gerçek sevkiyat 31.Ş:bilmi:yo*

32.ŞY: *[evet*

33.Ş: *satış temsilcisini bilmiyo ne gider Türkiye'den mesela Avrupa'da a ülkesinden b*

34.Ş: *ülkesine Avrupa birliğine gidiyor üç günde mal gelecek >e Türkiye bu*

35.Ş: *Türkiye'den bi mal kaç günde gider< yedi günde gider .hh vay ne zaman*

36.Ş: *gelcek de gümrükte her şeyi birbirine soktum(.) ikincisinde bu sefer bana*

37.Ş: *mail gelince yazdım >bu böyle gidicek bu gelecek gümrük şeyi için bu böyle*

38.Ş: *yapılacak< ona göre yapın dedim=*

39.ŞY: *=ya şimdi bu şeyle alakalı görüşle alakalı şimdi o görüşle alakalı avrupada*

40.ŞY:bizi ne kadar görüyolar onlar (.) her şeye müdahale etme hakkına sahip ←

41.ŞY:görüyolar kendilerini bizi hiçbişiye karıştırmıyolar ya:ni demek ki ordan ö::le

42.ŞY:görülüyoruz biz

43.Ş:kontrol bende olsun istiyo ←

TARTIŞMA

Konuşma eylemi, sosyal etkileşimin bir türüdür (Davies ve Harré, 1990). İnsanlar konuşurken kendileri ile ötekiler arasında bir iktidar paylaşımı yapar (Dunbar ve Burgoon, 2005). Konuşma eyleminde, iktidar kuruluşunun araçları vardır ve bu araçlar konuşmanın yapısal çerçevesini oluşturan sıra-alış organizasyonundan kaynaklanır. Bir konuşma sırasında gerçekleşen iktidar paylaşımının temelinde yatan katılımcılardan birinin kendi istediklerini, diğer katılımcıların karşı çıkmasına karşın dayatabilme potansiyelidir (Madsen, 2003).

Kurumsal hiyerarşi, üyesi olan kişilere belirli konular sunar ve bu konular tanım ve sınırları belli iktidar temelleri içerir. İktidarın bir boyutu, belirli bir ortamda karar alma yetkisine ve hakkına kimin sahip olacağına belirlenmesidir. Bu çalışmada, konuşmada “sahnenin” kontrolünü ele geçirme ve iktidar kurma araçları olan söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun sıra-alma girişimleri, üniversite ve fabrika olmak üzere iki ortamda incelenmiştir. Bu iki ortamda kurumsal düzeyde tanımlanmış olan bir hiyerarşide, verili statülere ve dolayısıyla iktidar kurma potansiyeline sahip olan katılımcıların konuşmaları incelenmiştir.

Üniversite ortamında söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun sıra-alma girişimleri seyrek olarak gözlenmiştir. Bu bulgu Sacks ve arkadaşlarının (1974) bu tür girişimlerin sıra-alış organizasyonunun yapısı gereği minimum düzeyde gözleneceği iddiası ile tutarlıdır. Söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun süreli sıra alma girişimleri, konuşmanın genelinde her iki katılımcı tarafından da kullanılmıştır. Hem söz kesme hem de aynı anda söze başlama girişimlerinin başarılı olması, bu müdahalelere maruz kalan katılımcının susmasına bağlıdır. Ancak bu girişimlerin hiçbiri, diğer katılımcının konuşmaya katılımını engellememiştir. Tersine sözü kesilen katılımcı, konuşma hakkını sürdürmüştür. İlginç olan ise her iki durumdaki katılımcının da o anki konuşma konusunu karşılıklı uyum içinde sürdürmeye devam etmesidir. Dolayısıyla bu “müdahale” katılımcıların nezdinde müdahale işlevi görmemiştir.

Söz kesme girişimlerinin bazılarının “hımm”, “hı hı”, “evet”, “öyle mi” gibi devam ettirici yapılarla (Schegloff, 1982) gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu yapıların işlevi, o an konuşmakta olan katılımcının devam etmesini desteklemektir. Yardımcı doçentin uzun sıra-alışları sırasında, üst

mevkiye sahip doçent de bu yapıları kullanmış ve kendi sıra-alışlarını kısa tutmak suretiyle söz hakkını diğerine devretmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla, her iki katılımcı da bu yapıları kullanarak diğerinin lafını sürdürmesini desteklemektedir. Etkileşimde katılımcıların sergilediği ortak eğilim, öteki yönelimli bir tarzda konuşmanın ahenkli bir şekilde sürmesinin desteklenmesi olmuştur. Bu düzeyde de etkileşim ortamında “sahne”nin kime ait olacağı konusunda bir mücadele gözlenmemiştir.

Fabrika ortamında ise söz kesme, aynı anda söze başlama ve uzun sıra-alma girişimleri şef ve şef yardımcısının karşılıklı sıra-alışları sırasında gözlenmemiştir. Şef ve şef yardımcısı bu iktidar kurma araçlarını ortamda bulunan satış temsilcisine yönelik kullanmışlardır. Satış temsilcisi, fabrikanın kurumsal yapısına dahil değildir ama pozisyonu gereği şef ve şef yardımcısından daha alt bir statüye sahiptir. Ancak bu statü farklılığına rağmen üniversite ortamına benzer biçimde, kendi aralarında iktidar kurma eylemi sergilememişlerdir.

İktidar kurma araçlarının, farklı iktidar potansiyellerine sahip her iki katılımcı tarafından kullanıldığı ancak işlevinin karşılıklı olarak iktidar bağlamında yorumlanmadığı gözlenmiştir. Bu girişimlerin gerçekleştiği anlarda katılımcılar sözlerini sürdürmüş ve sıra-alış organizasyonunu korumuşlardır. Araçların kullanıldığı içeriklere bakıldığında ise araçların katılımcılar nezdinde böyle bir anlam ifade etmediği görülmüştür. Dolayısıyla literatürde iktidar kurma araçları biçiminde yorumlanmış olan bu araçlar, katılımcılar tarafından iktidar kurma gibi bir amaç taşıyan bir söylemi (speech act) olarak ele alınmamış olabilir. Searle’e (1996) göre bir söz eyleminin amacı, o sözü üreten kişinin sosyal bağlam içindeki niyetine göre tanımlanır. Bu bağlamda katılımcıların sosyal bağlamdaki niyeti, iktidar kurmak olmayabilir. Kişilerin bu araçları kullanması, etkileşimin o an kurulan sıra-alış organizasyonuna ait unsurlar biçiminde de okunabilir (Schegloff, 2002a). Hellinger (1995 aktaran Huls, 2000), söz kesmenin etkileşim içinde birçok farklı işlevi olabileceğini ve etkileşimde iktidar süreçleri bağlamında yorumlanmasının yorumlardan sadece biri olacağını belirtmiştir. James ve Clark (1993) da eş zamanlı sıra-alışların desteklemeye ve işbirliğini sağlamaya yönelik bir işlev taşıyabileceğini belirtmektedir. İktidar kurma araçları olarak tanımlanan girişimler, katılımcılar nezdinde farklı sosyal eylemlerin araçları olarak belirlenmiş olabilir.

Bu çalışmada da katılımcılar sıra-alış organizasyonuna ait olan bu araçları iktidar kurmak yerine etkileşimin ahengini korumak ve akışın karşılıklı uyum içinde sürmesini sağlamak üzere ötekinin söylediklerini desteklemek için kullanmış olabilir. Tekdemir (2007) aile, sokak, iş ve arkadaş gibi sosyal yaşamın farklı alanlarında gerçekleşen konuşmalarda katılımcıların kendi sözlerini iletmekten çok konuşmanın karşılıklı uyum içinde akmasını önceliklediklerini belirtmiştir.

Bu bulguları teknik ve yöntemsel bir düzeyden de değerlendirmek mümkündür. Schegloff, Koshik, Jacoby ve Olsher (2002), bir konuşmadaki katılımcıların belli bir kategorik adlandırma ile ele alınmasını eleştirmektedir. Onlara göre bir kişi, sosyal yaşam içinde birden fazla kategori aidiyetine sahiptir. Hangi kategorik aidiyetin katılımcı için o anki konuşma bağlamına uygun addedildiğini ve kullanıldığını belirlemek gerekir. Bu aidiyetin seçilmesiyle ne yapılmak istendiği de aynı zamanda ele alınması gereken bir başka unsurdur. Dolayısıyla bu çalışmada doçent, yardımcı doçent, şef ve şef yardımcısı gibi kurumsal kategorilerle ele alınan katılımcılar, etkileşim ortamında başka aidiyetleri üzerinden kendilerini ve diğerlerini konumlandırmış olabilirler.

Bu çalışmanın ikinci sorusu iktidarın hangi konumlandırma içerikleriyle gerçekleştirildiğidir. Konumlandırma içeriklerine baktığımızda, konuşma organizasyonuna özgü hamlelerle ifade edilmeyen iktidarın, kategorik aidiyetlerle bağlantılı bir biçimde üstü kapalı da olsa sergilendiği görülmüştür.

Üniversite ortamında iktidar, yapılması uygun ve doğru olanı bilen ve bunu uygulama gücüne sahip olan biçiminde inşa edilmiştir. Ancak bu iktidar konumu, ne doçentin kendisi ne de yardımcı doçent tarafından üst mevkiye sahip olan doçente yönlendirilmemiştir. Doçent, yardımcı doçente doğru olanı gösterirken açık bir iktidar sahibi konumu almamıştır. Yardımcı doçentin iktidar konumlandırmasında da hem yardımcı doçent hem de doçent iktidarın karar verme gücü karşısındaki “biz” bağlamında ortaklaştırılmıştır. İktidar sahibi karşılıklı bilinmektedir ama muğlak bırakılmıştır.

Doçent ve yardımcı doçentin kendi aralarında net iktidar pozisyonları almamalarının sebeplerinden biri her ikisinin de kendilerinden üstte olan bir iktidar pozisyonuna açıkça belirtmeden biri ya da birilerini oturtmuş olmaları ve bu biçimde ortaklaşarak kendilerini “asıl” iktidar karşısında aynı pozisyona yerleştirmeleri olabilir.

Ancak doçent ve yardımcı doçentlerin iktidar sahibi tanımları, kurumsal pozisyonunun kontrolüne sahip oldukları araştırma görevlisi ile girilen etkileşimlerde netleşmektedir. Kendi aralarında net iktidar pozisyonları almayı tercih etmeyen yardımcı doçent ve doçent, etkileşim ortamında araştırma görevlisi karşısında verili iktidar çerçeveleri içinden konum almışlardır. Doçent ve yardımcı doçent tarafından verili iktidarın eylem alanı, yapılması gerekenleri ve bunu kimin yapması gerektiğini belirleme hakkı ve inisiyatifi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, araştırma görevlisi karşısında gücün sahibi pozisyonunu almışlardır. Araştırma görevlisi de bu pozisyona karşılık güçsüz ve hakları ve eylem alanı güç tarafından belirlenen pozisyonunu almıştır. İktidar süreçlerinin araştırma görevlisi ile bağlantılı konuşma episodlarında seyredilebilmesinin

sebeplerinden biri doçent ve yardımcı doçentin, araştırma görevlisi ile ilgili “somut” (kurumsal anlamda) bir iktidara sahip olmaları olabilir.

Fabrika ortamında hem şef hem de şef yardımcısı iktidara maruz kalan (power subject) ve bu iktidar tarafından mağdur edilen konumu almıştır. Kendi aralarında ise bir iktidar müzakeresi gözlenmemiştir. Bu ortamda iktidar sahibi (power owner), katılımcıların çalıştığı fabrikanın nasıl işleyeceğine ve işletileceğine karar veren Avrupa’daki merkez fabrikadır. Bu anlamda, iktidar sahibi net bir biçimde işaretlenmektedir.

Konumlandırma içerikleriyle ilgili sonuçlar öncelikle, iktidar süreçlerinin bir ortamda nasıl seyredeceğinin önceden varsayılmayacağına işaret etmektedir. İktidar, etkileşim sırasında katılımcıların ortak eylemleriyle anlamlandırılmakta ve etkileşim ortamındaki kişilere göre değişen biçimde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, bir etkileşimde sahiplenilen konumlar ve bu konumların içerdiği iktidar alanları karşılıklı müzakere edilerek saptanmaktadır. Kurumsal olarak pozisyonları tanımlı ama hiyerarşide yukarıya doğru değişebilecek pozisyonlara sahip kişiler arasında iktidar mücadelesi gerçekleşmezken, üniversite ortamında olduğu gibi üst pozisyonundaki katılımcılarla, hiyerarşinin en altında olan ve geçici pozisyonu olan araştırma görevlileri arasında net bir iktidar paylaşımı gerçekleşebilmektedir.

Çalışmanın bulguları, kurumsal pozisyonlar ile iktidar kullanımı arasında doğrudan bir etkileşim olmadığını ortaya koymuştur. Verili iktidar alanlarına sahip olan katılımcılar, bu iktidar potansiyellerini söz eylemleri olarak doğrudan ortaya koymayı tercih etmemiştir. İktidar potansiyelinin ortaya konulduğu anlarda ise müdahaleler üstü örtük bir biçimde ve imalar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tercih edilen, konuşmanın akışının desteklenmesi ve sıra-alış düzleminde ahenginin korunması olmuştur. Söz konusu tercihin nedeni bu kültürde benlik yapısının diğer insanlarla kurulan ilişkiler içinden kurulması olabilir (Kağıtçıbaşı, 2005). Kağıtçıbaşı’na göre bu kültürde insanlar ilişkisel benlik yapılarına sahiptir. Dolayısıyla benlik yapısında öncelenen toplumsal ilişkiler, bu ilişkilerin dinamik bir şekilde kurulduğu konuşma eylemlerinde de öncelenmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda verili iktidar temellerine sahip ama farklı statülerdeki kişiler arasında çatışmanın yaşandığı durumlarda iktidar müzakeresinin hem sorunu formüle etme hem de çözümü ifade etme bağlamında nasıl gerçekleştirdiği incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Bakhtin, M.M.(1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bales, R.F. (1970). *Personality and Interpersonal Behavior*. New York: Holt, Rinehart & Winston
- aktaran Sacks, H., Schegloff, E.,A., Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization turn-taking for conversation. *Language*, 50/4, 696-735.
- Beaumont, S.L., Vasconcelos, V.C.B ve Ruggeri, M. (2001). Similarities and differences in mother-daughter and mother-son conversations during preadolescence and adolescence. *Journal of Language and Social Psychology*, 20, 419-444.
- Bullough Jr., R.V. ve Draper, R.J. (2004). Making sense of a failed triad: mentors, university supervisors and positioning theory. *Journal of Teacher Education*, 55 (5), 407-420.
- Clark, H.H., Clark, E.V. (1977). *An Introduction to Psycholinguistics*. San Diego: Harcourt Brace Jovonovich Publishers.
- Davies, B. ve Harré, R. (1990). Positioning: the discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20, 43-63.
- Drew, P.(1995). Conversation analysis. *Rethinking Methods in Psychology* (Ed. J.A. Smith, R. Harré, L. Van Langenhove), London: Sage Publications, s. 64-79.
- Dunbar, N.E. ve Burgoon, J.K. (2005). Perceptions of power and interactional dominance in interpersonal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 207-233.
- Harré, R. ve van Langenhove, L. (1999) .The dynamics of social episodes. *Positioning Theory: Moral Contexts Of Intentional Action*, (Ed. R. Harré, L. Van Langenhove), Oxford: Blackwell, s. 1-13.
- Hellinger, M. (1995). Language and gender. *The German Language and the Real World* (Ed. P.Stevenson), Oxford:Oxford University Press, s. 279-314
- aktaran Huls, E. (2000). Power in Turkish migrant families. *Discourse and Society*, 11, 345-372.
- Huls, E. (2000). Power in Turkish migrant families. *Discourse and Society*, 11, 345-372.
- Hydén, M. (2005). “I must have been and idiot to let it go on”: agency and positioning in battered women’s narratives of leaving. *Feminism and Psychology*, 15(2), 169-188.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum Algı İletişim*. Ankara: V Yayınları.
- James, D. ve Clarke, S. (1993). Women, men, and interruptions: a critical review”, *Gender and Conversational Interaction* (Ed. D.Tannen), New York, Oxford:Oxford University Press, s. 231-280.
- Jefferson, G.: 1985. An exercise in the transcription and analysis of Laughter. *Handbook of Discourse Analysis, Volume 3 - Discourse and Dialogue*, (Ed. T.A. Van Dijk), London: Academic Press.

- Kağıtçıbaşı, Ç.(2005). Autonomy and relatedness in cultural context, implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20/2, 1-20.
- Madsen, L.M.(2003). Linguistic power wielding and manipulation strategies in group conversations between Turkish-Danish children, *Nordlyd*, 31.5, 780-795.
- Olson, D.H. ve Cromwell, R.E. (1975). Methodological issues in family power. *Power in Families* (Ed. R.E. Cromwell ve D.H. Olson), New York: Wiley, s.131-150 aktaran Dunbar, N.E. ve Burgoon, J.K. (2005). Perceptions of power and interactional dominance in interpersonal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 207-233
- Sacks, H., Schegloff, E.A., Jefferson, G.(1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50/4, 696-735.
- Schegloff, E.A.(1982). Discourse as an interactional achievement: some uses of “uh huh” and other things that come between sentences. *Analyzing Discourse: Text and Talk* (Ed. D. Tannen), Washington D.C., Georgetown University Press, s. 71-93.
- Schegloff, E.A. (1976). On some questions and ambiguities in conversation. *Pragmatics Microfiche*, 2.2, D8-G1.
- Schegloff, E.A. (2002). Accounts of conduct in interaction: interruption, overlap, and turn-taking. *Handbook of Sociological Theory* (Ed. J.H. Turner), New York:Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 287-321.
- Schegloff, E.A., Koshik, I., Jacoby, S., Olsher, D. (2002). Conversation analysis and applied linguistics. *Annual Review of Applied Linguistics*, 22, 3-31.
- Searle, J.R. (1996). What is a speech act? *The Philosophy of Language*, 3. bs. (Ed. A.P.Martinich), NewYork, Oxford University Press, 130-140.
- Shotter, J. (1993). *Conversational Realities*. London: Sage Publications.
- Smith-Lovin, L. ve Brody, C. (1989). Interruptions in group discussions: the effects of gender and group composition. *American Sociological Review*, 54, 424-435. aktaran Schegloff, E.A. (2002). Accounts of conduct in interaction: interruption, overlap, and turn-taking. *Handbook of Sociological Theory* (Ed. J.H. Turner), New York:Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 287-321.
- Ten Have, P. (1999). *Doing Conversation Analysis: A Practical Guide*. London, Sage Publications.
- Van Langenhove, L. ve Haré, R. (1999). Introducing positioning theory. *Positioning Theory: Moral Contexts Of Intentional Action* (Ed. R. Harré, L. Van Langenhove), Oxford: Blackwell, s. 1-13.
- Tekdemir, G. (2007). İnsanlar arası ilişkilerde anlamın birlikte inşası. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Whorf, B.L. (1956). *Language, Thought and Reality*. Cambridge: M.I.T. Press.